

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 301с.
2. Амбрумова А.Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика / А.Г. Амбрумова // Психологический журнал. 1985. – Т. 6. – № 6. – С. 107–115
3. Брынза И.В. Особенности переживания профессионального кризиса у лиц с различным типом эмоциональности: дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / И.В. Брынза. – О., 2000. – 281 с
4. Василюк Ф.Е. Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций / Ф.Е. Василюк. – М. : МГУ, 1984. – 187 с.
5. Гаран Л. Еще один кризис в психологии / Л. Гаран, М. Кечке // Вопросы философии. – 1997. – № 4. – С. 86–96.
6. Калинин И.В. Психология внутреннего конфликта человека : [учеб.-метод. пособие] / И.В. Калинин. – Ульяновск, 2003. – 164 с.
7. Лазарус Р. Теория кризиса и психофизиологические исследования / Р. Лазарус // Эмоциональный стресс. – Л. : Медицина, 1980. – С. 178–208.
8. Психологія життєвої кризи / ред. Т.М. Титаренко – К. : Агропромвидав України, 1998. – 348 с.
9. Сидорина Т.Ю. Философия кризиса / Т.Ю. Сидорина. – М. : «Флинта», 2003. – 455 с.
10. Cole M. Alexander Luria and the Resolution of the Crisis in psychology // First International Luria Memorial Conference: Abstracts. – М. : MSU. – 117 p.
11. Hoff L.A. People in crisis: understanding and helping / L.A. Hoff. – Menlopark (Calif.): Addison-Wesley publ., 1978. – 339 p.
12. Leutz G.A. Die Bedeutung des Psychodramas in der Arbeit mit Suchtigen. In: Zur Therapie Suchtger (Hrsg. J.Hoffmann) / G.A. Leutz. – Freiburg : Lambertus 1973.

УДК 159.9.01

ЕТАПНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ІНТУЇЦІЇ В ПСИХОЛОГІЇ

Лобанова А.О., аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті наведено огляд феномену інтуїції та її сутнісних ознак з урахуванням історичних етапів розвитку суспільства. Представлено основні підходи до її розуміння у періоди Античності, Середньовіччя, Нового часу, ХХ століття. Розглянуто питання природи, механізму та походження інтуїції.

Ключові слова: *інтуїція, історичний огляд, походження інтуїції, природа інтуїції, миттєве осягнення.*

В статті представлений огляд феномена інтуїції та її сутнісних характеристик в соотношенні з історичними етапами розвитку суспільства. Проаналізовані основні підходи до її розуміння в періоди Античності, Середньовіччя, Нового часу, ХХ століття. Розглянуто питання природи, механізму та походження інтуїції.

Ключевые слова: *интуиция, исторический экскурс, происхождение интуиции, сущность интуиции, мгновенное постижение.*

Lobanova A.O. STAGES OF THE STUDY OF THE PHENOMENON OF INTUITION IN PSYCHOLOGY

The examination of the phenomenon of intuition and its essential characteristics in relation to the historical stages of development of society.

Analyzed the main approaches to its understanding of the period of Antiquity, the Medieval, the New Age and the Twentieth century. Considered the question of essentially mechanisms and the origin of intuition.

Key words: *intuition, historical survey, origin of intuition, essence of intuition, instant comprehension.*

Постановка проблеми. Людина як істота соціальна живе в ситуації постійного вибору. Часто перевага об'єкту надається на основі інтуїції. Що лежить в її основі та керує особистістю в такі моменти? Запитання, яке здавна привертало увагу дослідників різних наук: математики, кібернетики, медицини, фізіології центральної нервової системи й особливо психології. Через багатofункціональність поняття, а значить, і широку сферу його використання, отримуємо надзвичайно поширене його вживання в буденному житті, що й ускладнює розу-

міння цього феномену. Огляд історичних підходів до досліджуваного феномену дасть змогу з'ясувати етапи розвитку, яких зазнав феномен до сучасного його розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що значна увага в роботах присвячена безпосередньо філософському аспекту інтуїції.

Мета статті – провести хронологічний аналіз розвитку феномену інтуїції в психології, проаналізувати основні підходи до його розуміння, характерні для кожної з

епох; прослідкувати, як змінилися погляди на досліджувану категорію в сучасності.

Виклад основного матеріалу. Поняття «інтуїція» фігурує в європейській філософській думці вже з XIII ст. Воно було аналогом давньогрецького терміна «миттеве осягнення», тобто «один рух» думки. Можна навести й іншу думку з цього питання, яка відрізняється від вищевказаної. Наприклад, Ц.Г. Арзаканьян доводить, що вже представники епікурейської школи користувалися таким поняттям, як «епіболе», яке являло собою феномен безпосереднього осягнення істини, і що слово «інтуїція» є не що інше, як переклад цього поняття, зроблений Боецієм у V ст. нашої ери. Пізніше цей термін увійшов у західноєвропейську філософську традицію у своєму вихідному значенні, тобто як «вглядування», «проникнення поглядом», «множинне осягнення» [2].

Феномен інтуїції цікавив дослідників ще в античну епоху. Платон розглядав її в руслі своєї концепції розуміння душі. Він стверджував, що «споглядання ідей» є безпосереднім знанням і приходить як раптове осягнення, якому передують тривала підготовка розуму. Цю думку підтверджує його знаменита концепція пригадування, згідно з якою людина вже володіє знаннями з народження й у процесі своєї життєдіяльності та освоєння досвіду лише пригадує те, що було відомо раніше, оскільки душа, володіючи безсмертям, накопичує знання, з якими стикалася раніше [15].

Аристотель пов'язував інтуїцію з фундаментальністю та непогрішністю наукового пізнання [5]. Інтуїція являє собою першоджерело науки, оскільки є способом осягнення передумов і шляхів міркування вченого. Аристотель визнає цінність чуттєвого досвіду та дедукції, вони ведуть до позиціонування існування інтуїції як автономного способу пізнання та як вищого джерела осягнення істини [1].

Традицію дослідження інтуїції продовжили й середньовічні автори. Ф. Аквінський бачив у ній царство «вищої істини», У. Оккам – основу абстрактного або дискурсивного знання. Але в поглядах античних і середньовічних філософів ще не було наукового визначення самого поняття «інтуїція» [2].

Представники філософії Нового часу зробили подальші кроки в розумінні ознак досліджуваного феномену. Р. Декарт висунув тезу про те, що для цілей дослідження використовують виключно інтуїцію та дедукцію, завдяки їм ми досягаємо пізнання речей і не боїмося помилитися. У людини немає іншого шляху досягнення істини,

крім самоочевидної інтуїції та необхідного доведення [5].

Б. Спіноза та Г. Лейбніц основну увагу звертали на раціональну природу інтуїції. Б. Спіноза виділяв знання першого порядку – пізнання окремих фізичних об'єктів чи знаків; пізнання другого порядку – міркування, третій рід пізнання – інтуїтивне пізнання. Саме інтуїтивне пізнання має логіко-математичний характер. Це швидкий висновок, в основі якого лежить знакова формула [2].

Г. Лейбніц наголошував на фізичних основах, які лежать в основі інтуїтивних понять [7]. Інтуїція – це «монада» всіх дискурсивних доказів, це вищий рівень пізнання, що допомагає усвідомити всі раціональні істини» [2].

І. Кант, основоположник німецької класичної філософії, доповнив положення про «чуттєву інтуїцію» своїх попередників і ввів поняття чистої інтуїції. Він говорить про дві форми чуттєвого споглядання, зокрема простір і час. Щоб сприйняти якусь річ, ми маємо володіти її апріорним поняттям у просторі, а час – це уявлення, що лежить в основі всіх споглядань. Філософ визнає за людським мисленням здатність до інтуїтивного осягнення реальності. При цьому інтуїтивне споглядання існує не як безпосереднє споглядання розуму, а як чуттєва інтуїція. Визнання Кантом тільки чуттєвої інтуїції було викликане його прагненням обмежити пізнання областю явищ, показавши принципову непізнаваність «речей у собі» [7].

Корінним моментом всієї системи іншого німецького філософа-ідеаліста А. Шопенгауера є вчення про «волю», яка являє собою чисту і первинну свідомість, основу всього сущого, яку А. Шопенгауер оголосив принципово пізнаваною виключно через інтуїцію. На думку А. Шопенгауера, «інтуїція – це те, що лежить в основі всякої мудрості, геніальності та зрештою істинності» [15].

Ще одним представником філософського інтуїтивізму є А. Бергсон. Він говорить про те, що інтуїція дає нам можливість вловити все те, що залишається ззовні інтелекту, – рух, зміни, історію. Інтуїція являє собою високорозвинену форму інстинкту. Інтелект правильно пояснює «тверді тіла» та працює з неживими матеріями. Інтинкт нам розкриває приховані сторони життя, а інтуїція – це інстинкт, що ослаб і виражає себе через образ чи поняття [7].

Заслуговує на увагу розуміння інтуїції особистості дослідниками з точки зору цінностей та норм. М. Шелер говорить про те, що існує емоційна інтуїція, яка вловлює ірраціональні цінності.

Е. Мур вважав, що добро як центральне поняття етики не піддається визначенню і

ніщо, крім інтуїції, не може його вирізнити [7].

Протягом великої частини ХХ століття поняття інтуїції психологами ігнорувалася, а її систематичне вивчення не проводилося. Як пише М. Ліберман, інтуїція сприймалася як щось містичне і те, що не підлягає поясненню, у крайньому разі – як хибне [8]. Дослідники критикували цей феномен, називали його ірраціональним, тенденція йшла в напрямі пояснення особливостей особистості через раціональне.

Лише в 1957 р. у роботі І.С. Сумбаєва поняття «інтуїція» знову з'являється як відображення підсвідомої діяльності, що переважає на початкових етапах творчості. Потім ця діяльність стала вивчатися й експериментально [7].

У психології з інтуїцією пов'язують широке коло феноменів: почуття близькості рішення, інсайт, креативність, імпліцитне наування, практичний інтелект, експертиза, емпатія, невербальне декодування тощо [9].

Може скластися враження, що серед того, що пишуть і говорять про інтуїцію, загальним є лише саме слово «інтуїція». У шістдесятих роках М. Бунге охарактеризував використовуване в психології поняття інтуїції як «колекцію непотребу», куди звальюються ті різноманітні інтелектуальні механізми, про які невідомо, як їх проаналізувати, закликаючи обережно користуватися цим терміном. Однак пізніше були запропоновані класифікації явищ, що пов'язуються з інтуїцією та дозволяють розібратися й привести до ладу «колекцію» [11].

У роботах вітчизняних дослідників феномен інтуїції розглядався в основному через дослідження творчої інтуїції, досягнення стану осяяння, «інсайту», «ага-переживання», яке є предметом вивчення дослідниками з абсолютно різних галузей наукового знання. Наприклад, у таких областях наукового знання, як медицина, фізіологія вищої нервової діяльності, математика та кібернетика, проблема ролі інтуїтивного мислення викликає особливий інтерес [10].

В. Ірина та А. Новікова відмічають поле трактувань поняття «інтуїція», починаючи від «смутого напівсвідомого передчуття» до психобіологічного інстинкту тварин і вищих форм творчого мислення. Нині під вищевказаним терміном розуміють «вид знання», «специфічну здатність», «особливе чуття», «здогад», « миттєве сприйняття» і навіть «фантазію» [9].

В. Ірина та А. Новікова зазначають, що поняття «інтуїція» виступає сьогодні у двох значеннях: традиційно-філософському (гносеологічному) і сучасному – психоев-

ристичному. Ця обставина послужила причиною виникнення серед філософів певного роду колізії: одні з них рішуче стали проти сучасної інтерпретації проблеми, інші, навпаки, беззастережно сприйняли її сучасне трактування, не звернувши увагу на особливості історичної та логічної еволюції проблеми [10].

Одним із перших звернув увагу на необхідність внесення ясності в це питання В.Ф. Асмус, який писав про те, що не можна нікому заборонити називати «інтуїцією» здатність передбачення, яке передує доказам [8]. В.Ф. Асмус вважає, що інтуїція – це форма безпосереднього знання і до всіх інших інтерпретацій цього поняття філософія не має ніякого стосунку [14].

У концепції М. Лоського знаходимо, що поняття інтуїції визначалося як безпосереднє споглядання предмета суб'єктом, що пізнає. Все ж взаємодія індивіда та об'єкта ще не є пізнанням в чистому вигляді. Для досягнення знання потрібні ще акти уваги, розрізнення, іноді спогади. У разі сприйняття будь-якого предмета М. Лоський закликає звернути увагу на дві сторони в цьому процесі – суб'єктивну й об'єктивну. Суб'єктивна сторона складається із значених актів, а об'єктивною стороною є будь-який зовнішній складник [11].

М. Кедров розглядає інтуїцію як «випадкову асоціацію», де відбувається перетин раніше не пов'язаних подій [8].

Як приклади інтуїції Д. Майерс наводить ряд автоматизованих навичок, наприклад друкування або водіння машини [8]. Тут варто зрозуміти, що не будь-яка автоматизована дія є інтуїцією.

А.Л. Литвинова серед різноманіття визначень феномену «інтуїція» виділяє такі загальні положення:

- 1) безпосередність інтуїтивного пізнання, відсутність попереднього міркування;
- 2) незалежність від умовиводів і доказів;
- 3) впевненість у правильності результату, причому вона базується на певних неусвідомлених даних;
- 4) значущість попереднього накопичення знань [14].

Щоб розібратися у різноманітті припущень і думок, доцільно буде звернутися до психологічного словника.

У словнику А.В. Петровського та М.Г. Ярошевського інтуїція визначається як знання, котре виникає без усвідомлення шляхів та умов його отримання [13].

Надалі, орієнтуючись, на вищенаведене визначення, розглянемо питання природи, механізму та походження інтуїції. Я. Пономарьов підкреслює, що інтуїтивний досвід утворюється неусвідомлено, поза волею

людини та поза полем її уваги. Згідно з Л.Л. Гуровою, неусвідомленість і згорнутість операцій є ознаками інтуїтивних процесів [15]. В окресленні сфери інтуїтивних явищ спостерігається принципова відсутність можливості логічно пояснити підстави інтуїції, верифікувати інтуїтивний результат.

Переваги інтуїтивного пізнання перед розумовим можна представити таким чином:

1) можливість подолати обмеженість відомих підходів до вирішення завдання і вийти за межі звичних, схвалюваних логікою та здоровим глуздом уявлень, побачити задачу в цілому;

2) інтуїтивне знання дає пізнаваний предмет цілком, одразу «всю нескінченну змістовність предмета», дає змогу «схопити найбільшу повноту можливостей». При цьому різні сторони предмета пізнаються на основі цілого і з цілого, тоді як розумове знання має справу тільки з частинами (сторонами) предмета і з них намагається скласти ціле, побудувати нескінченний ряд із загальних понять, що приєднуються один до одного, але через те, що такий ряд неможливий, розумове знання залишається завжди неповним;

3) інтуїтивне знання має абсолютний характер, бо споглядає річ в її сутності, а розсудливе має відносний характер, оскільки складається тільки із символів;

4) в інтуїції ця творча мінливість, плинність дійсності, тоді як в загальних поняттях розсудливого знання мисляться лише нерухомі, загальні положення речей;

5) інтуїтивне знання – вищий прояв єдності знання інтелектуального, бо в акті інтуїції розум одночасно і мислить, і споглядає. Більше того, це не лише чуттєве пізнання одиничного, але й інтелектуальне споглядання загальних і необхідних зв'язків предмета [9].

П. Алексеев, О. Панін виділяють такі умови формування та проявлення інтуїції:

1) ґрунтовна професійна підготовка людини, глибоке знання проблеми;

2) пошукова ситуація, стан проблемності;

3) дія в суб'єкта пошукової домінанти на основі безперервних спроб вирішити проблему, напружені зусилля для вирішення проблеми або завдання;

4) наявність «підказки» [12].

Ф. Вагуан вважає, що інтуїція проявляється на чотирьох рівнях:

1) фізичний – проявляються тілесні відчуття в ситуаціях, у яких на перший погляд нема нічого надзвичайного;

2) емоційний – виникнення почуттів без усвідомлених чітко причин (наприклад кохання з першого погляду);

3) ментальний – проявляється через образи, за допомогою яких людина здатна робити точні висновки на основі несуттєвої інформації;

4) спіритуальний – досягається цілісне розуміння дійсності, яке не залежить від відчуттів, почуттів і думок.

Серед різноманіття когнітивних механізмів, які підпадають під поняття інтуїції, оскільки дія їхніх суб'єктів не усвідомлюється, можна виділити кілька основних типів.

1. Інтуїція як інстинктивна реакція.

2. Диспозиційна інтуїція (обумовлена неусвідомленими установками).

3. Перцептивна інтуїція (продукт роботи механізмів субсенсорного сприйняття, «бокового зору», апперцепції).

4. Асоціативна інтуїція (відображає результати, непідконтрольні свідомості та пов'язані зі грою чуттєвими образами).

5. Логічна інтуїція (згорнутий умовивід, «автоматизоване» логічне мислення).

6. Евристична інтуїція (пов'язана зі взаємодією між чуттєвими образами та поняттями, у процесі якої на основі комбінування образів формуються поняття (концептуальна інтуїція) або за допомогою понять створюються чуттєві образи (ейдетична інтуїція)) [12].

І. Васильєв, А. Налчаджян вказують на тісний зв'язок інтуїції з емоціями. Відзначається, що вона має афективний компонент, який надає значущості інтуїтивному знанню. Пережита інтуїція зазвичай суб'єктивно проявляється за допомогою таких феноменів, як здогадка, передчуття, внутрішнє чуття [11].

П. Алексеев, О. Панін виділяють інтуїтивну здатність людини, якій властиві:

1) неочікуваність вирішення задачі;

2) неусвідомленість шляхів і засобів її вирішення;

3) безпосередність осягнення істини на теперішньому рівні об'єктів [2].

Скандинавські психологи А. Сарвімакі та Б. Стенбок-Халт запропонували класифікацію значень інтуїції. Вони виділили такі типи, що зустрічаються в психологічній літературі.

1. Інтуїція як метод набуття нового знання.

2. Інтуїція як процес. Її можна розглядати, з одного боку, з точки зору процесу її виникнення, а з іншого – з точки зору отриманого інтуїтивного результату.

3. Інтуїція як знання, що виникає без усвідомлення шляхів його отримання.

4. Інтуїція як здатність до формування адекватного інтуїтивного знання. Так вирізняють статеві здатності до інтуїції [14].

Окреме місце серед вивчення феномену інтуїції є її місце в ситуаціях прийняття рі-

шень особистістю. У межах цього А. Тверські та Д. Канеман пропонують до розгляду три значення.

1. По-перше, судження називається інтуїтивним, якщо воно досягається на основі неформального та неструктурованого міркування, без цілеспрямованого використання аналітичних методів або обчислень. Тобто судження називається інтуїтивним за способом прийняття рішення.

2. По-друге, інтуїтивними називаються правила або факти природи та соціального світу, якщо вони порівняні з нашими життєвими уявленнями. Дослідженнями цього кола явищ займаються психологи, які вивчають, з одного боку, імпліцитні концепції різних психологічних понять, а з іншого – розвиток інтуїтивних уявлень про явища природи, фізичні та соціальні закономірності в дітей і дорослих.

3. По-третє, інтуїтивними називаються правила або процедури, які є частиною повсякденного поведінкового репертуару. Ці правила людина застосовує мимоволі, без зусиль, не віддаючи в цьому собі свідомого звіту. Наприклад, правила граматики з цієї точки зору є інтуїтивними для носія мови [13].

Інтуїція не є для людини просто чимось цікавим чи незвичайним. Вона виконує певні функції. Первинна функція – проста передача образів або наочних уявлень про відносини й обставини, які недосяжні за допомогою інших функцій взагалі або можуть бути досяжними далекими шляхами. Інтуїція може бути допоміжним засобом, що діє автоматично, коли ніякі інші не допомагають знайти вихід із ситуації [6]. Як бачимо, інтуїція відіграє свою конструктивну роль для особистості, сприяючи продукуванню нових взаємозв'язків без усвідомлення їх процесу.

Звертаючись до функцій, які інтуїція здійснює на індивідуальному рівні, у дослідників виникає потреба встановити її роль у суспільному житті. У цьому разі доречним буде звернення до сукупності професій, де інтуїція має значення.

У філології особливим видом інтуїції може бути розвиток «мовного почуття». Лікар може іноді точно поставити діагноз, але при цьому відчуває труднощі в поясненні, на які саме симптоми він орієнтувався, він навіть не в змозі їх усвідомити. У математиці інтуїція допомагає осягнути зв'язок між цілим і частинами, перш ніж здійснювати будь-які логічні міркування. Спроби машинного моделювання діяльності людини виявляються вторинними щодо інтуїтивної діяльності, що спирається на синтез частин і цілого [11].

Висновки. У статті представлено етапність вивчення проблеми інтуїції, починаючи з періоду Античності, коли значна увага була присвячена розробленню проблеми інтуїтивного пізнання як способу освоєння дійсності. Більш детальний розвиток категорія інтуїції, особливо її раціональна природа, отримує в період Нового часу. Виявлено, що складність дослідження цього феномену зумовлюється неочевидністю механізмів функціонування та глибокої вкоріненості поняття в буденну свідомість. На сучасному етапі з інтуїцією пов'язують широке коло суміжних феноменів. Значна увага надається інтуїції як складовій частині творчого акту та зв'язку інтуїції з когнітивними процесами особистості, що може бути перспективним напрямом для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко А.В. Научная и художественная формы интуиции: сущность, особенности развития и самоорганизация : дис. ... канд. психол. наук / А.В. Бондаренко. – Уфа, 2007. – 180 с.
2. Бондаренко А.В. Становление и развитие понятия интуиции / А.В. Бондаренко // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2010. – № 20 (91). – Выпуск 14. – С. 196–203.
3. Бунге М. Интуиция и наука / М. Бунге – М. : Прогресс, 1967. – 186 с.
4. Васильева И.В. Интуитивность как фактор эффективной деятельности следователя : дис. ... канд. психол. наук / И.В. Васильева. – СПб., 2006. – 140 с.
5. Декарт Р. Фрагмент из избранных произведений. Перевод с французского и латинского редакция и вступительная статья Е.В. Соколова [Академия наук СССР, Институт философии] / Р. Декарт – М. : Госполитиздат, 1950. – 712 с.
6. Загальна психологія / за ред. С.Д. Максименка. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 704 с.
7. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
8. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 752 с.
9. Ирина В.Р. В мире научной интуиции: интуиция и разум / В.Р. Ирина, А.А. Новиков. – М. : Наука, 1978. – 191 с.
10. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов / А. Карелин. – М. : Изд. Эксмо, 2007. – 416 с.
11. Кармин А.С. Интуиция. Философские концепции и научное исследование / А.С. Кармин. – СПб. : Наука, 2011. – 901 с.
12. Кармин А.С. Творческая интуиция в науке / А.С. Кармин, Е.П. Хайкин – М., 1971. – 266 с.
13. Краткий психологический словарь / [под общей редакцией А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского]. – М. : Издательство политической литературы, 1985. – 431 с.
14. Литвинова А.Л. Роль интуиции в научном познании / А.Л. Литвинова // Философия о предмете и субъекте научного познания : сб. ст. / под ред. Э.Ф. Караваева. – СПб., 2002. – С. 135–150.
15. Лосский Н.О. Чувственная, интеллектуальная и мистическая интуиция / Н.О. Лосский. – М. : Республика, 1995. – 336 с.